Kolonyalizm ve Edebiyat*

Kolonyalizm, çok yönlü, çok boyutlu bir sorundur. Politik bir konu olması, felsefi, bilimsel ve teknolojik temellerinin olması, ekonomik ve sömürü boyutunun olması, sosyolojik, coğrafi, etnik, inanç ve eğitim boyutunun olması; ama hepsinden önce bir insanlık sorunu olması, onu çok yönlü bir sorun hâline getirir. Kuşkusuz bu nedenleri artırabiliriz. Ama ne kadar da artırsak, sonuçta bir toplumun diğer bir toplum tarafından sömürgeleştirilmesi, kaynaklarına ve zenginliklerine el konulması, köleleştirilmesi, kültürel kırılmaya uğratılması ile karşılaşırız. Gerçi bu uygulama, insanlık tarihinde eşine rastlanmayacak bir durum değildir. Zira insanın tarihi, bir bakıma sömürünün, köleleştirmenin, üstünlük kurma çabalarının tarihidir. Camus'nün dediği gibi, insan insana zararlı bir şey salgılar bu dünyada; insan kendi türü için en tehlikeli varlık olarak ortaya çıkar. Sömürgeleştirici tutum, gentil ve semavi kültürler açısından bakıldığında bir farklılık gösterebilir. Zira sonuçta semavi kültür, ilahi öğreti ile terbiye edilmiş bir kültürdür. Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi[1] sömürü ve köleleştirme, gentil kültürlerin baskın bir tutumudur. Bu kültürlerde, insanın insanla ilişkisi, güç, zenginlik ve asalet temelinde ortaya çıkar. Semavi kültürlerde ise, insanın insanla olan ilişkisi, *nomos*'la, ilahi kanun ve yasalarla belirlenmiştir. Bunun beraberinde getirdiği etik yaşantı (ödev ve sorumluluk), sevgi, merhamet ve şefkat şeklinde tezahür etmiştir. Bu da yeryüzünü iyi istencin egemen olduğu bir yer hâline getirme, iyiyi egemen kılma duygusunun bir eseri olarak görülebilir. Semavi kültür, "iyi istenci"ni egemen kılma yönünde ortaya çıkan bir iradenin ürünüdür. Şunu söylemek gerekir: Kolonyalizm, nerede ve ne zaman olursa olsun, bir gentil davranış biçimidir. Zira onlar, diğer toplumları kendileri ile eşit görmedikleri için, kendisi gibi olmayanları egemenlikleri altına alıp sömürmek ve köleleştirmek isterler. Bu açıdan bakıldığında kolonileştirme, tarihin en eski davranış biçimlerinden biri olarak görülebilir. Bu durum, güçlünün zayıf üzerindeki bir tasarrufu olarak ortaya çıkar. Aşkın bir bağlanma gerçekleşmediği için, kendi benliklerini aslında öyle olmadığını bildikleri hâlde mutlaklaştırma tutum içine girerler. Bunun sonucu olarak, kendilerini hizmet edilecek efendiler olarak görürler; böyle bir tasarrufa yönelik kendinde bir hak görürler. Kolonyalizm hareketini insan doğasına bağlamak yanıltıcı bir tutum olabilir. O, daha çok insan doğasının bozulması ve dejenerasyonu ile ilgilidir, benliğin terbiyesi sorunudur. Bir dünya görüşü sorunudur. Güçsüzün korunduğu, esirgendiği semavi kültürler, kolonyal bir tarzda değil, sömürgeci değil koruyucu ve esirgeyici bir tarzda kendilerini göstermişlerdir. Semavi kültürler içinde kurulan devletlerde, bu himayeci tutumu görebiliriz.

(1) Kolonyalizme Bakış

Modern kolonyal hareket, İngiltere, Fransa, Portekiz, İspanya, Almanya, Hollanda, İtalya, Belçika, Danimarka olmak üzere, Avrupa ülkelerinin[2] Asya, Afrika, Ortadoğu, Orta, Kuzey ve Güney Amerika

---

* Taşdelen, V. (2013). Kolonyalizm ve Edebiyat, *Hece,* 196, ss. 74-84.

[1] Bkz. "Medeniyet: İnsanlığın Ortak Dili", *Hece Dergisi*, yıl. 2012, sayı: 186-188, s. 8-22.

[2] İngiltere'nin sömürgelerinden bazıları: Hindistan, Pakistan, Sri Lanka, Birmanya, İrlanda, Güney Afrika. Man Adası, Saint Lucia, Saint Vincent. Fransa'nın sömürgelerinden bazıları: Kanada, Haiti, Fransız Guyenası, Karayip kıyılarında bazı bölgeler, Cibuti, Cezayir, Fas, Tunus, Moritanya, Senegal, Gine, Mali, Fildişi kıyısı, Madagaskar Adası, Komor Adaları, Vietnam, Suriye, Lübnan. Portekizin sömürgelerinden bazıları: Angola, Mozambik, Gine. İspanya'nın sömürgelerinden bazıları: Küba, Haiti, Jamaika, Peru, Şili, Meksika. Almanya'nın sömürgelerinden bazıları: Kamerun,

ülkelerini akla gelebilecek tüm zenginlikleriyle kapsamlı ve sistematik bir şekilde sömürge hâline getirmeleri anlamına gelir. 1500'lü yıllardan itibaren İspanya'nın Amerika kıtasının kimi bölgelerini sömürgeleştirmesi, onların zenginliklerine, altın ve mücevherlerine el koyması, modern kolonyal hareketin başlangıcını oluşturur. Kolonileştirme, bir sömürü biçimi olarak insanın bulunduğu her yerde olagelmiştir. Koloninin hafif anlamından ağır anlamına doğru, bir farklılaşma söz konusudur. Tarih boyunca görülen kolonileştirme hareketleri, zor ve güç kullanarak bir toplumun zenginliğine, hayatına ve bedenine el koymanın yanı sıra, ticari ilişkiler için de kullanılmıştır. Fenikelilerin Akdeniz, Ege ve Karadeniz kıyılarında kurdukları koloniler, daha çok ticari amaçlı yerleşim ve uğrak yerleridir. Antik Yunan ve Roma'nın Akdeniz, Ege ve Karadeniz kıyılarında kolonileri vardı. Pusulanın bulunması ve coğrafi keşiflerle birlikte, dünyanın büyük bir kısmını koloni hâline getirecek yollar da açılmış oldu. Yeni ulaşım araçlarının icadı, silah teknolojisinin geliştirilmesi, koloni hareketini kolaylaştırdı ve hızlandırdı.

Modern Kolonyal hareket, kapsamlı ve sistematik bir harekettir. Sömürünün kapsamlı ve sistematik olması, onun bir ontolojisinin, epistemolojisinin, teknolojisinin ve bütün bunlarla birlikte bir felsefesinin olması demektir. Batı kültürü, doğu kültürünün geriliği, ilkelliği, barbarlığı, cehaleti yönünde bir söylem geliştirirken, modern bilimi ortaya çıkarmanın, onu giderek teknolojiye dönüştürmenin özgüveni ile dünyanın kahir ekseriyetini yönetme, yönlendirme ve kaynaklarına el koyma hakkını kendisinde görmüştür. Burada "kendisi" ve "kendisi gibi olmayan" arasında bir ayrım yaparken yalnız bir kültür farklılığından değil, ırkçı bir tutumdan da söz etmek gerekir. 1500'lü yıllardan başlayan ve giderek hız kazanan sömürgeleştirme hareketi, açık bir şekilde Avrupalı beyaz ırkın diğerlerinden üstün olduğu varsayımı üzerinden gerçekleşmiştir. Ötekileştirme, bir söylemdir. Tıpkı kolonyal hareketler gibi onun da bir tarihi vardır. Eski Mısırlılar Yahudileri, Romalılar Hıristiyanları, Batılılar Müslümanları ötekileştirmişlerdir. Tabii ki, her ötekileştirme, bir ötekileşmedir aslında. Romalılar Hıristiyanları ötekileştirirken onların sapkınlıkları üzerinde durmuşlardır. Hıristiyanlar da Müslümanları aynı söylem etrafında ötekileştirmişlerdir. Kolonyal hareket, Avrupalı beyaz ırkın diğerleri karşısındaki üstünlüğü söyleminden hareket eder. Buna göre siyah karanlığı, kirliliği, günahı, çirkinliği, beyaz ise nuru, aydınlığı, temizliği, güzelliği, masumiyeti temsil eder. Evrim kuramı da, olaya, farklı bir bakış açısı getirme imkânını getirmiştir. Buna göre Avrupalı beyaz ırkın dışında kalanlar, henüz evrim skalasında geri bir noktada bulunan varlıklardır. Kolonyalistin bu söylemi, Nietzsche'nin "Üst-insan" (*Übermensch*) kavramıyla anlaşılabilecek bir yaklaşımı ifade eder. Avrupalı, bir Asyalıdan, bir Afrikalıdan, bir Ortadoğuludan üstün görür kendini; onların bilim, teknoloji, felsefe, sanat ve uygarlık unsurlarını oluşturamayacakları yönünde tuhaf bir önyargı taşır içinde. Günümüzde bile hâlâ açık ve örtük şekilde sürüp giden sömürü, bu önyargıdan beslenir büyük ölçüde.

Görüleceği gibi, sömürgecilikte, üstün olanın ontolojisi yürürlüktedir. Bilgi anlayışı açısından ise temelini modern bilimin epistemolojisinde bulan bir öngörü vardır: "Bilmek egemen olmaktır!" Buna göre bilen bilinç, bilgiyi, evreni ve toplumları kavrayan bilinç, aynı zamanda onlara hükmeden bir bilinçtir. Bu yaklaşımın bir ürünü olarak Batılı akıl, felsefeyi, sanatı, bilimi, teknolojiyi, uygarlığı üreten üstün, hâkim ve egemen akıl olarak, kendisi gibi olmayanları, evrim sürecinde henüz öne çıkamamış, ontolojik bir sıçrama gerçekleştirememiş olanları, yönetme, evirip çevirme hakkını kendinde görür. Bu durum, Rönesans'tan beri bir şekilde insanın değerini öne çıkaran, Aydınlanma filozofu Immanuel Kant'ın ahlâk felsefesinde, her durumda insanın bir amaç olarak görülmesi gerektiği anlayışıyla zirve noktasına kavuşan hümanistik yaklaşımla bağdaşmaz. Evrimsel yaklaşım, ideolojik ve siyasi içerimleriyle, bu çelişkiden kaynaklanabilecek olası mahcubiyet durumunun önüne de geçer ve kolonyal söyleme ontolojik ve epistemolojik bir gerekçe sağlar: Kolonileştirilen haklar, zaten medeniyetten uzak yaşamaktadır. Onları yönetmek, onlara yapılabilecek en büyük iyiliktir. Kolonyal hareket onları eğitmekle, refaha kavuşturmakla, yüksek insanlık değerleri ile tanıştırmakla, zaten bir "amaç" hâline getirmiş sayılır. Bunu, tabii ki, onun iyiliği için, onu medeniyete yaklaştırmak için yapmıştır. Ona uygarlığın ürünlerini götürmek için yapmıştır. Adaleti, özgürlüğü ve demokrasiyi götürmek için yapmıştır. Onu kurtarmak için yapmıştır. Bu açıdan bakılınca, söylem, parlak sözcükler kullansa da, bir paradokstur. İşte bu paradoksal mantık, sömürgeleştirmenin rasyonel boyutunu oluşturur. Böylece köleleştirmeyi ve sömürmeyi kabul edemeyen insan aklı ve sağduyusu, Freud'un bir kategorisiyle söylersek, onu "rasyonalize" eden kolonyal söylemle, hazmedebilir hâlâ gelmiştir. Bu nedenle kolonyal güç, "sömürüyorum" demez, "medeniyet götürüyorum", der. "Öldürüyorum" demez, "kurtarıyorum" der, "kirletiyorum" demez, "temizliyorum" der. Köleleştiriyorum demez, özgürleştiriyorum, der. Böylece yaptığı işe yüce bir anlam katmaya çalışır, iyi bir şey yaptığını

Burundi, Ruanda, Tanzanya, Namibya, Togo, Gana. Hollanda'nın sömürgelerinden bazıları: Güney Afrika'da, Kap; Asya'nın güneydoğusunda Cava, Sumatra, Bomeo ve Yeni Gine. İtalya'nın sömürgelerinden bazıları: Eritre, Somali'nin bir kısmı. Belçika'nın sömürgesi: Kongo.

düşünür. Onun bu yaklaşımı şu şekilde de yorumlanabilir: Kendisini o kadar yüksek görmektedir ki, sömürmesini bile medeniyet götürme olarak algılar, öldürmesini bile kurtarma olarak görür, kirletmesini bile temizleme olarak değerlendirir. Bu nedenle *kolonyalizm*, hep söylem, hem de pratik boyutu olan kapsamlı ve sistematik bir harekettir.

Kimi özellikleriyle giderek bir politikaya, ideolojik bir tutuma doğru evrilen modern epistemoloji, öne çıkardığı egemenlik fikriyle, doğayı da aşan ve giderek insan dünyasını da içine alan bir genişlemeye uğramıştır. Pozitivizm, sosyalizm, kapitalizm, oryantalizm ve benzeri bakış açıları, bu hegemonyal tutumdan pay alır. Buna göre, **"**Bilirsen egemen olursun" anlayışı, Batılı bir yaklaşım olarak, teknoloji eliyle yalnız doğa üzerinde tasarrufta bulunmakla kalmaz (bugünkü çevre sorunlarının temel nedenlerinden biri bu epistemolojik tutumdur); misyonerler, şarkiyatçılar, kolonyalistler, ideologlar eliyle Asya, Afrika, Ortadoğu, Amerika gibi dünyanın pek çok bölgesine, buralarda yaşayan toplumlara doğru da yayılır.[3] Dünya toplumlarının çeşitli kültürel çalışmalarla çeşitli açılardan tanınması, insanın insana duyduğu yakınlık ve empati anlamında önemli bir çabadır. Ancak, tanıma peşinden istilaya ve sömürüye dönüştüğünde, buradaki epistemolojik tutum masumiyetini yitirerek tehlikeli bir nitelik kazanmaya başlar. Bunun bir ürünü olarak, doğu toplumlarının dilini, kültürünü, inançlarını ve yaşam biçimini tanıma isteği, ilk bakışta masum bir tutum olarak görülse de, konunun özünde yine bir şekilde *bilirsen egemen olursun* ilkesi yer alır. Bu yüzden şarkiyatçıların, Asya, Afrika ve Amerika'nın çeşitli yerlerinde çalışmalar yapan batılı antropologların tutkulu bilme isteği, giderek yerini politik bir uygulamaya bırakmıştır. Onların zorlu ve çileli bilme yolculukları ilk başta kutsal hac yolculuklarını andırsa da, en nihayetinde Batı kültürünün müstemlekeci iştihasını yansıtır.

Yüksek insancıl değerleri üreten Batılı bilinçten bu tür bir kolonyal eylem görmek sarsıcıdır. Renan, ünlü konferansında, Musul müftüsünü, bölgeyi araştıran ve kendisinden bazı konularda bilgi isteyen oryantaliste verdiği cevaptan ötürü eleştirir: Müftü, "Ne yapacaksın buralarda yaşayan eski kavimlerin hayat öykülerini; ne zaman yaşamışlar, hangi dili kullanmışlar, nüfusları ne kadarmış; bunu Allah bilir. Sen adam olmanın yolunu tut, seni huzura erdirecek yola gir" anlamında bir cevap verir (bkz. Renan, 1946). Renan, müftünün bu cevabını, bilime, felsefe ve eğitime yabancı, barbar bir zihniyetin dışa vurumu olarak görür. Ama asıl barbarlık, bu soruşturmadan sonra bölgenin istila edilmesi ve müstemlekecilerin eline geçmesidir. Bu kolonyal hareket sonucunda, Musul ve Kerkük petrolleri ve diğer zenginlikler İngiliz petrol şirketleri tarafından işletilmeye başlanmış; Suriye, Irak, Hicaz ve bütün diğer Ortadoğu bölgeleri zengin tarihsel dokusu petrol yataklarıyla birlikte müstemlekecilerin eline geçmiştir. Bugün herkes *British Museum*'a hayran kalır; ama bu hayranlığı duyarken onun aynı zamanda İngiliz sömürgeciliğinin açık bir belgesi niteliğinde olduğunu da unutmamak gerekir. O, her şeyden önce, Batı sömürgeciliğinin bir müzesidir; böyle görülmelidir. Batılı bilinç, gittiği yerlerin yalnız doğal zenginliklerini sömürmekle kalmamış, tarihsel ve kültürel zenginliğini de kendi ülkesine taşımıştır. Burnumuzun dibindeki Ortadoğu örneği, bilmekle egemen olmak arasındaki tuhaf mantığı örnekler. İlk başta, bilme sevgisi adına, misyon hareketiyle de manevi değerler adına hareket eden batılı bilinç, ikinci aşamada mutasyona uğrayarak bir müstemlekeciye dönüşür; misyoner ve şarkiyatçı da müstemleke subayına. Kolaylıkla anlaşılacağı gibi Batılının iki yüzü vardır. Bir yüzüyle çok insancıl ve uygar, diğer yüzüyle çok acımasız görünür: Aldatır, köleleştirir, sömürür, sakatlar, kirletir, öldürür, yok eder. Bu nedenle tek taraflı bir Batı algısı, kendi başına yetersiz kalır. Yüzlerin her birini görebilmek gerekir.

Tabii ki, sömürgeleştirme "güç"e de ihtiyaç duymuştur. Tıpkı kölelik gibi sömürü de, bir ihtişam karşısında, kendisiyle baş edilmez bir güç karşısında ortaya çıkmıştır. Her sömürgeleştirme hareketi, bilimin bir ürünü olarak ortaya çıkan, ateşli, silahlar, top, tüfek, gemi, tren ve nihayetinde uçak gibi teknolojik aygıtlarla mümkün hâle gelmiştir. Kurbanı asıl yılgınlığa düşüren, pes ettiren şey, kolonyalistin üstün savaş teknolojisidir. Jamerson, "Modernizm ve Emperyalizm" başlıklı makalesinde Emperyalizm ve sömürünün köklerini modernizme dayandırır (Jameson, 2001: 64). Onun modernizmle olan bağı, yalnız söylem düzeyinde kalmaz. Sömürünün bir teknolojiye, özellikle de ulaşım ve savaş teknolojisine de ihtiyaç duyacağı ve aslında tam da bu teknolojilerin bir ürünü olduğu söylenebilir. Basit bir pusulanın bile, coğrafi keşiflere yaptığı katkı dikkate alınırsa, modern bilim ve teknolojinin, modern kolonyal hareketin temel dinamiğini oluşturduğu, sömürgeci bilincin sahip olma ve ele geçirme dürtüsüne aracılık ettiği rahatlıkla söylenebilir. Modern teknoloji, sanayi devriminin yanında ikinci büyük uygulamasını sömürgeleştirme

[3] Edward Said, *Orientalism* adlı kitabında, Foucault'un söylem kavramını temele alarak bir söylem analizine girişir. Bunun ilk adımında Disrael'nin *Tancred* romanında geçen "doğunun bir meslek olduğu" yönündeki cümlesini analiz eder (Bkz. Said, 2012: 15.). Biz bu son cümleyi, "Kolonyalizm Batı'nın en önemli mesleğidir", diye yeniden kurabiliriz.

olayına verdiği katkıda göstermiştir. Üçüncü alan ise dünya savaşlarıdır. Bu savaşlarda da, bilimin teknolojiye dönüşmüş hâliyle karşılaşırız. En üstün silahlar, bugün de, modern bilimin katkıları ile, bu katkıyı alan toplumlar tarafından üretilmektedir. Bu durumda, kolonyal bir ortamda doğmuş, büyümüş ve eğitim görmüş bir düşünür olan Muhammed İkbal'in, *Câvidnâme*'deki "bilim aşkla, akıl gönülle birleşmeli" tezi daha anlaşılır hâle gelir. Aşkla birleşen bilim, gönülle birleşen akıl, insanın kendini bilmesinde, korumasında ve savunmasında önemli bir aşamadır. Modern bilimin yukarıda değinilen üç uygulama alanından son ikisi, kendini bilmeden elde edilen bilgi ve bilimin ne kadar zararlı olabileceğine örnektir. Onun, eski çağlardan beri gizli ve açık bir şeklide varlığını sürdüren gentil bilincin bir tezahürü olarak, kölelikte, sömürüde, savaş ve çevre felaketlerinde ifade bulması, kendini bilmeden bazı bilgilere sahip olmanın zararını örnekler niteliktedir. Bu durumda, Yunus Emre'nin, *"İlim kendün bilmekdür"* mısraı, kolonyal hareketi üreten gentil bilinç karşısında, insanın kendi değerini önceleyen semavi bilincin yüksek ahlâk ve karakterine bir işaret olarak daha kolay anlaşılır hâle gelir.

(2) Kolonyalizm ve Edebiyat

Edebiyat eseri, her ne kadar hayal ve tasarım ürünü de olsa, sonuçta bir yönüyle gerçeğe bağlıdır, gerçeklik alanından beslenir; acısıyla tatlısıyla içinden çıktığı hayatın tanıklığını yapar. Koloni, pek çok açıdan edebiyat eseri için verimli ve ilginç bir deneyim alanıdır. Zira orada bir trajedi yaşanmış, insanların ülkeleri istila edilmiş, yönetimlerine el konulmuş, farklı kültürler bir araya gelmiştir. Bazı kolonyal ülkeler, doğrudan kaynağa yönelirler; dille, kültürle, yönetimle ilgilenmek onlar açısından öncelikli değildir. Bir başka tür koloni biçiminde ise dili, kültürü, eğitimi ve kurumları ile koloniyi tümden dönüşüme uğratma çabası gözlenir. Kolonyal güç, kendisi yönetmeye, diliyle, kültürüyle, eğitimiyle toplumsal yapıyı dönüştürmeye çalışır. Kolonyal edebiyat daha çok bu ikinci türde gözlenir. Özellikle İngiliz, Fransız ve İspanyol sömürgeleri bu türdendir ve kolonyal edebiyat denildiğinde daha çok onların sömürü alanları akla gelir.

Daniel Defoe (1659-1731)'nun *Robinson Cruose*'u, modern kolonyal deneyimin ilk edebi yansımalarından biri olarak görülebilir. O, yeni sömürgeler bulmak amacıyla denizaşırı ülkelere yapılan seyahatleri çağrıştırır; bu esnada meydana gelen bir kaza sonucunda ıssız bir adaya çıkan Robinson Cruose'un maceralarını anlatır. Robinson Cruose, adanın kaynaklarını tanımak isterken kolonyal bir dikkat içindedir. "Issız ada"yı, bir bütün olarak el koyabileceği, sahiplenebileceği bir mülk olarak görür. Onun kolonyal bilinci asıl Cuma'ya karşılaşınca etkin hâle gelir. Hiç tereddüt etmeden, kendini ondan farklı ve üstün görür; ona eşit birisi olarak muamele yapmaz; ona kendi dilini öğretir, üzerinde egemenlik kurmaya çalışır. Farklı ve üstün olma bilinci, onda kendisi gibi olmayana hükmedebileceği, onu yönlendirebileceği, hayatı üzerinde söz sahibi olabileceği fikrini belli belirsiz uyandırır (Coşkun, 2012).

Robinson Cruose'un ilk örneği ve esin kaynağı niteliğinde olan, 1186 yılında Merakeş'te ölen İbn Tufeyl tarafından yazılan *Hayy İbn Yakzan* da ıssız bir adada tek başına yaşar. Ama sömürgeci bir tutum sergilemez (İbn Tufeyl, 1985). Karşılaştığı varlıklarla bütünleşmeye çalışır. Kendisini onların bir parçası olarak görür, sömürücüsü olarak değil; koruyucusu olarak görür tüketicisi olarak değil. Köleleştirmez ve köleleşmez. Kendisini oradan kurtaran kişilerle eşit insanlar olarak iletişim kurar; aralarında bir efendi köle ilişkisi oluşmaz. Gentil bilinç, doğadan, varlıktan kendini ayırmakla, egemen olma ve hükmetme isteği ile, kendi vatanında da bir kolonyalisttir aslında. Tüm dünya, onun bakışında bir kolonidir. Yeryüzünün toprağı, ırmakların suları, denizlerin balıkları kendisiyle hayata, neşeye ve umuda kavuşabileceği bir nimet ve rızık değil, baştan sona bir sömürü alanıdır. Bu ruh günümüzde kapitalizmde karşılığını bulur. Kapitalist ruh, çevreye verdiği tahribatla, insan dünyasını bir üretim ve tüketim dünyası olarak tanımlamakla, dünyayı bir sömürü alanı olarak gördüğünün en açık delilini ortaya koyar. Önemli olan doğa ile belirli değerler çerçevesinde, bir *nomos* dâhilinde bütünleşmek değil, onu kendi yararı için kullanabilmektir. Bu kullanış biçimi, sermayenin sınır tanımayan çoğalma isteği karşısında giderek bir sömürüye ve yağmalamaya dönüşür.

Kolonyalizm, nasıl ki çok boyutlu bir sorun ise, aynı şekilde kolonyal edebiyat da kendi içinde bir sorunsal oluşturur: O, kolonyalistin edebiyatı mıdır, kolonileştirilenin mi? Yoksa dıştan birinin mi? Şunu söylemek doğru olabilir: Kolonyal edebiyat, kim tarafından üretilirse üretilsin, kolonyal bir dil kullanan ve kolonyal varoluşu anlatan edebiyattır. Ama o, herkesten çok kolonileştirilenin edebiyatıdır, onun sesidir, onun varoluşudur, onun acısıdır, onun çığlığı ve umududur. Bu açıdan bakıldığında kolonyal edebiyatın sınırı içine, Hindistan'dan Filipinlere, Yani Zelanda'dan Karayip Adaları'na, Kanada'dan Avusturalya'ya, Meksika'dan Peru'ya, Somali'den Mısır'a, Fast'an Tunus'a, Cezayir'den Bangladeş'e, Endonezya'dan Suriye'ye, Senegal'den Irak'a birçok Orta, Güney ve Kuzey Amerika, Asya, Afrika ve Ortadoğu ülkesi girer.

Kolonyal edebiyat demek bütün bu topraklarda, söz konusu bu büyük coğrafyada, kolonyal tema ve figürlerle ortaya çıkan edebiyat demektir. Kolonyal edebiyatı niteleyebilecek kimi özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Kolonyal edebiyat, kolonyal dilin, kolonyal varoluşun, kolonyal kültürün bir harmanıdır. Kolonyal edebiyat, postkolonyal edebiyat da dâhil, varlığını "kolonileştirme hareketi"nden alır. Egemen güç, bu hareketle dil, kültür ve varoluş üzerinde tasarrufta bulunulur. Kolonyal edebiyat, bunun neticesinde, üzerinde çalışma yapılan dil, kültür ve varoluş sahasında ortaya çıkar. Koloni bölgesi, kolonyal dilin egemenlik alanına girer. Eğitim, başlıca kolonyal dil ve kültürün yerli halka özümsetilmesinin en etkili aracı olarak kullanılır. Edebiyat eğitimi de bu konuda oldukça işlevseldir. Edebiyat eğitimi öncelikle bir dil eğitimidir. "Hindistan'daki İngilizce eğitiminin mimarı olan Thomas Bobington Macaulay, 1835'te yazdığı *Hindistan*'daki *Eğitin Üzerine Rapor* adlı ünlü çalışmasında, İngilizce eğitiminin işlevini, kan ve deri rengi bakımından Hintli olan insanların, beğeni, kanaat, ahlâk ve zekâ bakımından İngiliz haline getirilmesi çabası olarak tanımlar (Loomba , 2000: 109). *Kreol,* İngilizce ile yerli halkın dilinin karışımından oluşan yeni bir kültür ve edebiyat dili, bir melez dildir. Kolonyal edebiyatın özelliklerinden biri de işte bu melez dille yazılmış olmasıdır. Bazı kolonyal yazarlar bundan memnun, diğer bazıları ise değildir. Sözgelimi Rajo Roa, bu konuda ortada bir sorun bulunamadığını, kendilerinin de bir İrlanda ya da Amerikan edebiyatı gibi İngilizce üretilmiş bir Hint edebiyatı peşinde olduklarını söyler. Bunu şöyle ifade eder: "İngilizce bizim için yabancı bir dil değil. O, entelektüel biçimlenişimizin dili, tıpkı daha önceki Sanskritçe ve farsça gibi; fakat bizim duygusal biçimlenişimizin dili değil. Biz hepimiz doğuştan iki dilliyiz; çoğumuz hem kendi dilimizle hem de İngilizceyle yazıyoruz. Biz bir İngiliz gibi yazamayız. Hem bunu yapmamalıyız da. Biz yalnız bir Hintli gibi de yazamayız. Bizim ifade yöntemimiz kimi zaman ayırt edici ve renkli bir karakterde ortaya çıkan İrlanda ya da Amerikan ifade biçimi gibi diyalekt olmak zorundadır" (Lorissen, 249-250).

R. K. Narayan, Roa'dan farklı bir bakış açısı kullanır (Narayan, 1990: 20-23). Kolonyal edebiyat ve bu hareketle kültürde, tinsel dünyada ortaya çıkan birçok soruna değinir. Kolonyalizmle birlikte ortaya çıkan kültürel krizi yazılarına yansıtır. Bazı kolonyal ürünlerden alıntılar yapar. Bunlardan biri, bir melez olan Anita Dasai'nin *In Custody* (Nezarette) romanıdır. Romanda iki öğretmen kendi aralarında konuşurlar. Biri, yalnız geleneği taşımada değerli, ancak para kazanma konusunda işe yaramayan bir mesleği, Hindistan'ın klasik dili olan Sanskritçe öretmeni olmayı seçtiği için pişmandır. "Bütün bu geçmiş meçmiş ne biçim bir şeydir? Biz bu ülkede yalnız bir şey biliyoruz. Tarih bize eski ülkemizin şanlı geçmişini öretiyor. Hintçe ve Sanskritçe öğretmenleri geçmişin görkemli yazınından söz ediyor. Bıktım bu hikâyelerden. Peki, gelecekten ne haber?" der (Desai, 1985: 186). Narayan, geçmiş ve gelecek arasında ortaya çıkan büyük kırılmadan doğan bunalımı, bir değer yitimi ve zihin bulanıklığı olarak ortaya koyar.

Kolonyal edebiyat, değer ve anlam sorunun da dile geldiği bir edebiyattır. Bunun yabancılaşma ve kimlik sorunu gibi ağır varoluşsal kırılmalardan kaynaklandığı söylenebilir. Vikram Shets'in *A Suitable Boy* (Uygun Delikanlı) adlı romanı bu tür sorunların yansıdığı bir eserdir. Farklı kültürlerin kaynaştığı bir noktada yeni değerleri geliştirebilmek, kendi değerleri ortaya koyabilmek, birlikte yaşadığı insanların değerlerine hoşgörü ile bakabilmek, kolonyal edebiyat ve varoluşun bir sorunu olarak kendini gösterir. Bunun yanında cinsellik teması da baskın bir motif hâlini alır. Bu, daha çok kolonyalist bilincin bir metaforu ve fantezisi şeklinde ortaya çıkar. "Sömürülen beden" imgesi, verimli topraklar ve iş gücü yanında cinsel fanteziyi de barındırır. Kolonyal söylem, "Avrupalı erkeklere, kadın gibi tasvir edilen yeni yerler vaat ediyordu" der Loomba (Loomba, 2000: 95-101).

Kolonyal edebiyatın kolonyalizm karşısındaki tutumu, nedir? Tabii ki, belirli bir tutumdan değil, farklı tutumlardan söz edilebilir. Bunlardan biri ve doğal olanı, kolonyalizme ve emperyalizme karşı tepki ve başkaldırıdır. Bu anlamda yer yer milliyetçi duyguların öne çıktığı bir edebiyattır. Yerli kültürün kolonici kültür tarafından bozulması ve giderek bireylerin ahlâksal tutumlarına, dünya görüşlerine, yaşam biçimlerine yansıması durumu, ironik bir dille ifade bulur. Sözgelimi Amitav Ghosh, *The Glass Palace* (Cam Saray) adlı romanında, İngiliz ordusuna katılan Hintli Arjun isimli bir tip çizer. Arjun İngiliz ordu ve askerinin ruh hâli ve kültürü ile özdeşleşmek, aynı zamanda modern bir birey olabilmek için her şeyi yapar. İngilizlerin yediklerinden yer, içtiklerinden içer, giydiklerinden giyer. Kendini rahat ve özgür hissetmek için alkollü içecekler de dâhil onların içtiği her çeşit içeceği içer. Hatta kendi kültüründe yasak olmasına rağmen sığır eti bile yer. Bunu şöyle açıklar: "Biz ilk modern Hindistanlılarız; gerçek anlamda özgür olan ilk Hindistanlılar. Ne hoşumuza giderse onu yeriz, ne hoşumuza giderse onu içeriz. Biz geçmiş zaman tarafından teraziye konulmamış ilk Hintlileriz"(Ghosh , 2001: 242-243). Ghosh'un çizdiği bu tip, kolonicilik karşısındaki bir tutumu da yansıtır; ancak onun bir ironik tip olduğunu da unutmamak gerekir. Edward Said de bir makalesinde, İrlandalı Yeats'i ve Şilili Neruda'yı, kolonyal edebiyat bağlamında, kolonyalizme karşı milliyetçi bir duyarlılık ortaya koyan şairler olarak ele alır (Said, 2001: 87). Aslına

bakılırsa, her bir kolonide, bu duyarlığı paylaşan ve işleyen onlarca yazar ve şair vardır. Bu anlamda kolonyal edebiyat, bir yanıyla anti-kolonyal bilincin oluşup gelişmesine önemli katkısı olmuş bir edebiyattır.

Sonuç

Batı kültürü, diyalektik bir süreç içinde, öteden beri kendi kendini üreten bir kültürdür. Tez ve antitezlerini üreterek kendi kültür yolunu açmaya, kendi kendini iyileştirmeye ve geliştirmeye çalışmıştır. Bu diyalektik niteliğinden dolayı, filanca görüş ya da siyasete karşı bir tutum içinde olanlar, entelektüel ortamdaki küçük bir manevra sonucunda peşinden gelen fikrin ya da siyasal tutumun hayranı oluverirler. Bugün postmodernist söylemin bu kadar yaygınlaşmasının, kendisine taraftar bulmasının bir nedeni de modernizme duyulan öfke olabilir. Bugün, batı kültürü, bir yönüyle açık ve gizli olarak kolonyal etkinliğini sürdürürken, bir yandan da kolonyalizm, postkolonyalizm, anti-kolonyalizm gibi söylemlerle, bir bakıma kendi bilinçaltını boşatmaya, vicdanını rahatlatmaya, bu şekilde kendi kendini terapi etmeye çalışır. Bu nedenle anti-kolonyal söylemler de kolonyalizmin, sömürüyü rasyonel, anlaşılır ve özümsenebilir hâle getirilme çabasının bir ürünü olarak görülebilir. Bu açıdan bakıldığında kolonyalizmin bir söylem ürettiğini iddia eden söylemler de, bir yönüyle kolonyal söylem içinde yer alırlar. Kolonyalizm, kendi içinden anti-kolonyal söylemi de çıkararak, kendisine yöneltilebilecek olası eleştirileri de bir şekilde yönlendirmiş, ehlileştirmiş ve kendisi açısından hazmedilebilir hakle getirmiş olur. Bu nedenle anti-kolonyal bir söylem üretmek de, kolonyal bilincin bir işlevi olarak bir yönüyle kolonyalizmi meşrulaştırmak anlamına gelir. Ama diğer yandan yapılabilecek en iyi şeylerden biri de budur. Bir gerçeğin tespiti ve bilinç düzeyine yükselebilmesi için ifade edilmiş olması gerekir. İfade etmenin gücü, var kılıcı bir güçtür. Kolonyalizmin de en iyi şekilde anlaşılabilmesi için çeşitli şekillerde ifade edilmesi, sanat ve edebiyat eserleriyle anlatılması gerekir. Ancak söz her zaman anlattığı şeyi açmaz, örten ve gizleyen bir yanı da vardır onun. Kolonyal edebiyat, yüzlerce yazarı ve binlerce eseri ile, kolonyal varoluşu, yer yer bilince taşıyan, yer yer bilinçten kaçıran bir edebiyattır. Burada asıl olan edebiyat değil, sömürünün, kolonyal hareketin kendisidir. İnsan, Avrupa'nın, onca ciddi bilimsel, felsefî, teolojik, teknolojik, politik ve kurumsal yapılanmasının, onca büyük söyleminin, 1500'lü yıllardan bu yana, başlıca egemen olma ve kolonileştirme konuları üzerinde yoğunlaştığını görünce, "Batı medeniyeti" denilen şeyin içinin ne kadar boş bir kavram olduğunu da anlar. Kolonyalizm ve edebiyat üzerine çalışmanın insana kazandırabileceği öncelikli bilinç bu olsa gerek.